

TRYKK! LINO

Lærerveiledning

I vår digitale tidsalder hvor både tekst og bilder kan spres i det uendelige, til og med uten først å trykkes, gir denne produksjonen en håndgripelig kjennskap til opprinnelsen for å spre og dele. Grafikk er oppstått av behovet for å mangfoldiggjøre og spre bilder og tekst, og boktrykkerkunsten er direkte utviklet av tresnittet.

Workshopen gir en kort innføring i grafikk, og forskjellen på de ulike grafiske teknikkene. Det følger med en liten utstilling med tre grafiske orginalverk som presenterer de tre hovedteknikkene høytrykk, plantrykk og dyptrykk. Hoveddelen av workshopen handler om å lage egne linosnitt, som er et høytrykk. Det kreves ikke noe forkunnskap eller forarbeid for workshopen. Men dagen kan med fordel forberedes ved å benytte oppgavene i lærerveiledningen. Elevene lærer seg teknisk innfallsvinkling til mediet, hvordan man kan arbeide, litt materialkunnskap, trykking og presentation. Det er åpent for elevene å jobbe fritt med bilder og /eller tekst. Vi kan også arbeide med et bestemt tema i samråd med lærer, men elevene bør få stor individuell frihet i motivvalg innen tema. Det kreative aspektet med å arbeide med dette mediet åpner opp for nye spennende muligheter og tankeganger samt gi et innblikk i kunstens verden.

"Squeeze me good", linosnitt av Janne Juvi Rasmussen

Grafikk

Grafikk er en fellesbetegnelse på alle reproduksjonsmåter av skrift og tegning. Grafikk betegner både *trykketeknikken* og selve produktet, *det grafiske bladet*, samt *trykt kunst* generelt. Ordet grafikk stammer fra det greske «graphe» som betyr tegning eller skrivning.

Formål med workshopen

Målet med tilbudet er å gi elevene innsikt i og erfaring med grafiske teknikker. Mange kunstnere i dag bruker grafikk når de lager sine bilder. Vi ønsker å formidle interesse og kunnskap for denne kunstarten til eleven og legger vekt på at elevene skal få erfaring med å lage et eget trykk hvor de tar del i arbeidsprosessen fra skisse til ferdig verk.

Kursdagens innhold

Kursdagen begynner med en kort historikk og gjennomgang av de ulike grafiske teknikkene. Vi har med eksempler på verktøy, plater og en liten utstilling på tre kunstverk av profesjonelle kunstnere som presenterer høytrykk, plantrykk og dyptrykk.

Elevene får en grunnleggende innføring hvordan man lager linosnitt. Workshopleder, som er billedkunstner og grafiker innleder med å fortelle litt om teknikken og bruken av arbeidsredskapene. Linosnitt er en grafisk høytrykksteknikk, som vil si at det som skal trykkes er opphøyd. Elevene lager motiv / elementer av og i linoleumsplater ved å skjære vekk det som ikke skal trykkes.

Elevene får 1 linoplate hver på 20 x 30 cm, en arbeidsstasjon og linoskjærerjern. Ulike farger og valser er felles. Første steg i prosessen er å utforme en idéskisse og overføre motivet til linoplaten.

Motivet

Motivet kan ta utgangspunkt i elevenes egne tegninger. Dersom de ikke er for små og detaljrike, egner de seg bra for et enkelt linosnitt med vekt på linje og strek. Det er det enkleste linosnittet rent teknisk. Vi skjærer linjer ned i linoplaten, omtrent som når en tegner. Resultatet blir en svart flate med hvite streker. Vi kan også lage bilder av tekst på denne måten, men må da huske å speilvende skriften.

Linosnittet kan også utvikles til bilder med vekt på hvite, svarte og mønstrede flater. Vi kan male med pensel og svartfarge og lage skyggetegninger eller tilfeldige streker, flater og mønster på papir. Finne former eller mønster vi vil bruke. Kanskje det ligner et landskap eller et dyr? Eller vi kan klippe ut former i svart papp og legge formene på linostrykket og tegne konturene rundt.

Trykkplata

Vi overfører motivet til linoplaten og skjærer med vekt på linje og/eller flater. Motivet skjæres ut med linojern. Alt som skal være uten farge i det ferdige trykket skjæres vekk, slik at tegningen som skal ha trykkfarge blir stående i et opphøyet relieff. Det som skjæres vekk blir hvitt når det trykkes, så vi må tenke omvendt i forhold til når vi tegner på hvitt papir. Vi må også huske at trykket blir speilvendt i forhold til trykkplaten. Workshopleder demonstrerer bruk av redskaper. Husk at vi alltid skjærer fra oss. Når vi skjærer i linoplaten har vi liten angrefrist. Om vi skjærer feil må vi være kreative og bruke feilskjæret på en eller annen måte. Et viktig ledd i prosessen er å bestemme oss for når vi skal stoppe å skjære. Vi kan lage avtrykk på skissepapir underveis.

Trykking

Linosnittet trykkes ved at platen påføres trykkfarge, så legges et syrefritt godt trykkpapir over platen og presses mot denne. Vi trykker for hånd med en baren, uten grafikkpresse. Når papiret løftes av har man fått et speilvendt avtrykk av tegningen i linoplaten. Elevene får lage to trykk hver på trykkpapir, og de kan trykke flere på skissepapir eller kopieringspapir.

Eksperimentering

Har vi tid til overs kan vi eksperimentere med ulike typer papir, for eksempel: silkepapir, gråpapir, avismakulatur, (tekstil, tre). Farget papir gir ekstra virkninger. Også trykking på tekstfeltene i en vanlig avis, gir trykket en ny virkning. Trykkpapiret bør ikke være for glatt.

Vi kan også eksperimentere med trykkplata rent komposisjonsmessig. Plata kan trykkes slik at det oppstår ulike mønstre og kombinasjoner, vi kan repetere trykk tett sammen eller med ulike avstander i flater eller border. Et annet alternativ er å dele opp trykkplata i flere deler. Ved å forskyve delene i forhold til hverandre får vi ulike bilder. En slik oppdeling egner seg også godt til å trykke med forskjellige farger.

Avslutning

Kursholder runder av dagen med en liten gjennomgang med elevene. Elevene får ta arbeidene med seg hjem, men det kan være en fordel at trykkene får tørke over natten.

Kort om grafikk og de ulike grafiske teknikkene.

Grafiske teknikker: Høytrykk, dyptrykk og plantrykk

Det råder usikkerhet om grafikkens opprinnelse, de eldste grafiske arbeider er de kinesiske tresnitt og steinavtrykk og de japanske tresnitt. Der hadde man tidligst brukbare materialer å trykke på, tynn trebark, silke, lerret og papir fra ca. 200 e.Kr. papir.

I Europa ble tresnittet først utbredt i løpet av 1300-tallet da papiret ble lettere tilgjengelig. På 1400 tallet ble boktrykkerkunsten utviklet samtidig med flere grafiske teknikker i Europa. Motivene var illustrasjoner til religiøse skrifter og bokillustrasjoner. Litografiet er kjent fra 1800-tallet, og silketrykket ble først tatt i bruk av reklamebransjen på 1930-tallet og senere til kunstgrafikk. De fleste grafiske teknikker ble opprinnelig utviklet som reproduksjonsmetoder for bilder og tekst når man trengte mange av noe, for eksempel til flygeblader, plakater, illustrasjoner i bøker og aviser.

Mange kunstnere bruker grafikk når de lager bilder og det er i dag en respektert kunstform. Vi bruker ofte uttrykket grafikk nettopp om kunst - et kunstnerisk uttrykk som lar seg reproducere i flere eksemplarer. Et grafisk blad er et avtrykk fra en treplate, metallplate, en stein eller annet materiale hvor kunstneren selv har bearbeidet flaten og skapt et bilde. Hvert grafiske blad regnes som et originalt kunstverk. Grafikkfaget er i stadig utvikling. I dag lager noen kunstnere originalkunst direkte på datamaskinen som trykkes på blekkskrivere.

Grafiske blad er som oftest signerte. Kunstneren signerer og nummererer gjerne hvert enkelt trykk med blyant under bildet, og hvor mange trykk det er trykket av bildet totalt. Står det 6/20, betyr det at dette trykket er det sjette trykket i en serie på totalt tyve trykk. Står det "Prøvetrykk", er trykket laget før platen – eller steinen – var helt ferdig bearbeidet.

Tradisjonelt inndeles de grafiske metodene i hovedgruppene dyptrykk, høytrykk og plantrykk. Betegnelsene sier noe om prinsippene som ligger til grunn for trykkingen. Når det gjelder høytrykk er det de opphøyde partiene i platen som tar trykksverte og gir avtrykk på papiret. Denne metoden forbindes med tresnitt, eller linoleumssnitt, hvor de overflødig delene skjæres bort. Når det gjelder plantrykk, ligger de fargede partiene i samme plan. Og til sist dyptrykk, som omfatter kobberstikk, koldnål, etsning, akvatint og mezzotint. Her ligger de fargende partiene nedsenket i platen.

HØYTRYKK

"Torsk" – linosnitt, Jens Stegger Ledaal

"Flom" – tresnitt, Elisabeth Mathisen

"Fin som ein gryning" – tresnitt, Arne Revheim

Det som ikke skal avgi farge skjæres vekk, og trykksverte påføres med valse. Det er de opphøyde partiene i platen som avgir farge når det trykkes. Et papir legges så over platen og presses mot denne, gjerne med en trykkpresse eller valse.

Tresnitt

Tresnitt er den eldste og enkleste teknikken. Til tresnitt kan man bruke en vanlig planke, men som regel brukes en spesiell finerplate av bjerk og furu. Motivet skjæres ut med kniver og jern som ligner på vanlig snekkerverktøy. Det er selve motivet som står igjen, og partiene rundt skjæres vekk. Det som fjernes blir hvitt på det ferdige trykket. Med en valse legges så sverten eller fargen på, slik at den bare fester seg på de opphøyde partiene. Ved fargetresnitt brukes vanligvis en plate for hver farge.

Xylografi

Xylografi skiller seg fra tresnittet ved at man bruker endeveden på meget harde tresorter og skjærer på tvers av fibre slik at det er mulig å få frem detaljer og finere linjer.

Linosnitt

Linosnitt lages på samme måte som tresnitt, men motivet skjæres ut i en linoleumsplate. I et tresnitt ser vi gjerne spor av årringer i de fargede flatene, mens i linosnittet blir disse flatene helt ensfargede. Jo mykere platen er, jo færre detaljer kan man trykke.

DYPTRYKK

"Beretninger frå ein boxersshorts" – etsning/ koldnål, Arne Revheim

"Vrimmel" – etsning, Ellen Solberg

"Jorden", koldnål, Elisabeth Mathisen

Det er fordypningene i platen som avgir farge i trykkpressen. Fordypningene lages i metallplater på ulike måter, avhengig av teknikk. Trykksverte legges over hele platen og "slås av" på en måte som lar fargen bli igjen i fordypningene. Paret som brukes er fuktig og dermed modellérbart, det presses ned i platen og henter opp trykkfargen.

Kobberstikk / koldnål radering

Ved kobberstikk bruker man en gravstikkel som pløyer inn furer i metallet når man risser inn motivet. Ved radering bruker man en koldnål for å risse i platen. Koldnålen holdes som en penn og kan behandles nesten like fritt. Koldnål gir en organisk litt lodden strek.

Streketsning

En annen måte å lage fordypninger på er å etse dem. Ved strek-etsning dekkes platen først med en syrefast etsegrunn, som hovedsakelig består av voks, harpiks og asfalt. Man riper i etsegrunnen med en nål, slik at metallet blir bart der man vil det skal være sort på det ferdige trykket. Etter dette legges platen i et syrebad. Streken får et strammere uttrykk enn med f.eks koldnål. Etsetiden avgjør styrken av streken.

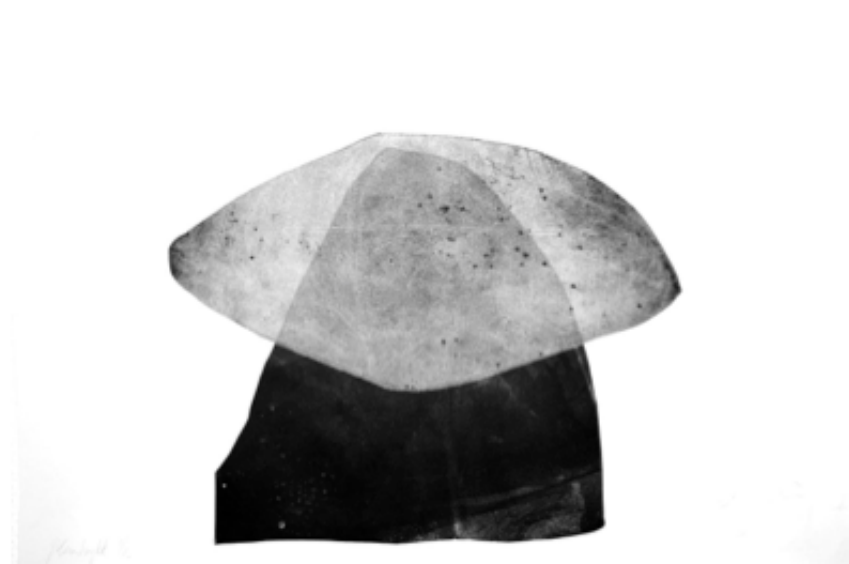
Akvatint

Harpikskorn dekker de partiene som skal etses, de varmes opp og smelter kornene fast til metallplate. Harpikskornene fungerer som små punkter av dekkgrunn som det etses fordypninger rundt. Ferdig trykket får man en mørk flate full av hvite prikker. Flatens mørkhetsgrad er avhengig av harpikskornenes størrelse og hvor lang etsetiden er. Akvatint blir gjerne kombinert med streketsning. Man kan skravere inn detaljer med stikkel og nål på en etset plate, eller man kan strø harpikskorn på en kobberstikkplate for å få fram valører.

Mezzotint

I mezzotint bearbeider man metallplaten med en mezzotint rokker, den har en tannet egg som lager tett i tett med små fordypninger i metallplaten. Denne metoden gir en dyp, mørk og fløyelsaktig fargetone. Deretter polerer man frem områdene man ønsker å ha lysere slik at sverten ikke fester seg. Man arbeider seg altså fra det mørke og opp i lyset.

PLANTRYKK

Plantrykk, Elisabeth Mathisen

"Aquaman" – litografi, Arne Revheim

Mens plantrykk og dypptrykk har ulike former for relieffer, er plan trykk en betegnelse på på teknikker der de områder som skal trykkes og de som ikke skal trykkes, ligger i same plan.

Litografi

Man tegner eller maler med et fettholdig medium på en spesiell fin, porøs og planslipt kalkstein, litostein. I den senere tid har man også brukt andre materialer. Hvis man vil ha hvite striper i det sorte, kan man ripe dem fram med nål eller kniv. Når tegningen er ferdig på steinen, behandles steinen med syre for å forsterke dens porøsitet der hvor det ikke er tegnet. Deretter fuktes den med en svamp, før fargen vales inn. Fargen er fet, og siden fett og vann ikke går sammen, legger fargen seg bare på de stedene hvor det er tørt (fett) – det vil si der hvor motivet er tegnet. Papiret legges over steinen, og begge deler føres gjennom en presse under stort trykk. Når papiret løftes av, har vi et nøyaktig speilvendt trykk av tegningen på steinen. Ved fargelitografi brukes en stein for hver farge. Ved overtrykk kan man få frem blandingsfarger. Blått og gult trykket over hverandre blir grønt, blått og rødt blir fiolett osv. En stor fordel ved litografiet er at en kan ta uendelig mange likeverdige trykk. Teknikken har derfor vært mye brukt til plakater og illustrasjoner til bøker og tidsskrifter.

Silketrykk

Silketrykk eller serigrافي, betegnes også som sjablong eller stensiltrykk. Man benytter en finmasket duk, tradisjonelt i silke, som er oppspenn på en ramme. Duken har åpne og tette partier som henholdsvis slipper og ikke slipper igjennom trykkfarge. Ulike materialer blir brukt for å danne tette partier, som lim, lakk, foto-emulsjon, plastfim. Innfarging og trykking foregår i en operasjon. Et papirark legges under rammen med den ferdig bearbejdede duken. Trykkfargen legges langs innsiden av den ene rammekanten og dras over duken med en rakel, hvor fargestoffet presses gjennom dukens åpne partier. Man må ha en ramme for hver farge, og det er ikke mulig å blande farger ved overtrykking. Teknikken er i dag også utbredt som et viktig kunstnerisk uttrykksmiddel.

Elevoppgaver

Forarbeid i form av samtaler:

Hva er grafikk?

Hva gjør en grafiker?

Når stammer de første trykkene fra?

Hvilken grafisk teknikk er boktrykkerkunsten utviklet fra?

Hvordan er situasjonen i dag i forhold til mangfoldiggjøring av tekst og bilder?

Vil vi fortsatt ha trykte aviser om 100 år?

Vil vi fortsatt ha trykte bilder på veggene om 1000 år?

Vi deler gjerne de grafiske teknikkene tre hovedtyper – vet du hvilke?

Kan du forklare forskjellen på dem?

Hva er mezzotint?

Hva er positiv og negative form i et bilde?

Hva er viktig å huske på når du skal trykke tekst?

Praktisk forarbeid:

Lek med svart maling og se om du finner noen interessante former du vil lage et trykk av.

Øv deg på å skrive speilvendt.

Prøv å lage bilder ved å klippe ut sorte stensiler eller sjablonger og lim de på en hvit flate.

Tegn en tegning med hvit farge på sort papir.

Praktisk etterarbeid:

Ekperimenter mer med trykkplata. Påfør tekstilfarge og trykk på en T-skjorte.

Lag en utstilling på skolen og inviter foreldre eller en annen klasse til vernissage med sjampagnebrus.

Praktiske opplysninger

Undervisningsmaterieill: Lærerveiledning med beskrivelse av kursinnhold, de grafiske teknikkene og forslag til oppgaver, forarbeid og etterarbeidoppgaver.

Målgruppe: Elever fra mellomtrinnet og ungdomsskolen.

Publikumsantall: Maks 30 elever

Varighet: 4 skoletimer

Visningsrom: Rom med låsemulighet og vask for å vaske hender, plater og utstyr.

Forventninger til skole/ elever/ lærere: Det er viktig at lærerne er aktivt med i klassen og hjelper til. Ha med arbeidstøy. Sverten er vannbasert og har ingen farlige avgasser og er lett å få av på hud og hender med såpe og vann. Klærne kan få fargeflekker som ikke går av. Vi bruker skolens/ elevenes blyanter, skissepapir og eventuelt annet papir til ekperimentering.

Utstillingen i forhold til skolens planer Utstillingen kan integreres i kunst og håndverk, norsk, samfunnsfag, matematikk.

Produksjon: Østfold Kunstsenter i samarbeid med billedkunstner Hege Liseth.

